

Zmeny v spôsobe využívania zeme v zástavbách vidieckych sídiel

V zástavbách vidieckych sídiel nastali od 60. rokov výrazné zmeny v spôsobe využívania zeme. Po sceleňovaní pozemkov a odovzdaní polí do družstiev sa poľnohospodárske aktivity obyvateľov obmedzili iba na záhrady pri domoch, maximálne na úzkopásové políčka, ktoré sa postupne z rôznych dôvodov likvidovali (hlavne na stavebné účely). Obmedzením pestovania obilia a iných kultúr sa postupne obmedzoval aj chov hovädzieho dobytká, ošípaných a hydiny. Tieto zmeny mali najdôležitejší vplyv na rozmiestnenie a využívanie jednotlivých častí pozemku. Využitie zeme ovplyvňujú i ekologické faktory a regionálne odlišnosti. Regionálne zvyklosti ovplyvňujú pôdorys dvorov, rozmiestnenie jednotlivých častí (obytnej, hospodárskej a záhrady). Ich veľkosť ovplyvnila i zameranie činnosti obyvateľstva.

V dôsledku ekonomických a sociálnych zmien sa obmedzilo pestovanie a chov hospodárskych zvierat a väčšia plocha pribudla v prospech obytno-rekreačnej časti domu. Tieto hospodárske aktivity ovplyvnilo i cestovanie za prácou do väčších miest. V 90. rokoch sa však situácia znova mení. Predpokladáme, že i nezamestnanosť znova privedie ľudí na vidieku k poľnohospodárskej činnosti.

V tomto príspevku sme sa zamerali na zhodnotenie stavu štruktúry domov a zeme od 60. do 90. rokov v troch geografických polohách: *na rovine, v pahorkatine a vo vrchovine*.

Obyvatelia sídiel, ktoré ležia na **rovine**, sa zväčša zameriavajú na poľnohospodársku výrobu. Umožňuje im to reliéf a usporiadanie častí pozemkov. V týchto sídlach prevládajú pozemky, kde sú jednotlivé časti usporiadané od obytnej cez hospodársku po záhradu. Obytná časť nie je vždy určená na rekreáciu a oddych. Pôda tu býva udupaná, bez trávnatého porastu, niekedy nie sú tu ani kry alebo stromy, veľmi často sa využíva na skládky nepotrebného materiálu, ktoré začína pokrývať ruderálna vegetácia. Hospodárska časť sa využíva na chov hydiny a hospodárskych zvierat, ktoré sa tu voľne pohybujú. Tu je priestor na využitie trávnikov a krov. Chov zvierat sa dá obmedziť na určitú plochu a oplotiť, ostatnú časť možno vysadiť trávnikom, kvetmi, okrasnými alebo ovocnými stromami a krami a spojiť tak obytnú časť so záhradou. Nížinný charakter reliéfu umožňuje pestovanie rôznych kultúrnych plodín, okopanín, zeleniny ale aj ovocných stromov a krov.

Jeden z podstatných faktorov je veľkosť pozemku, z čoho sa potom odvodzuje veľkosť jeho častí a s tým spojené využitie zeme.

V **starej voľnej zástavbe** sú jednotlivé časti pozemkov usporiadané takmer rovnako ako v starej tesnej zástavbe, s tým rozdielom, že pozemok je širší a vo väčšej miere sa využíva vysoká zeleň. V **novej voľnej zástavbe** sú z hľadiska vysokej zelene a životného prostredia najvhodnejšie pozemky tie, ktoré majú obytnú časť spojenú s predzáhradkou, voľne prechádzajúcou do záhrady. V záhrade sa často stretávame s fóliovníkmi a skleníkmi, menej s vysokou zeleňou. V **sídliskovej zástavbe** na rovine býva obytno-rekreačná časť okolo budovy. Nájdeme tu aj malé záhradky, kde obyvatelia pestujú zeleninu, kvety i ovocné stromy a kry.

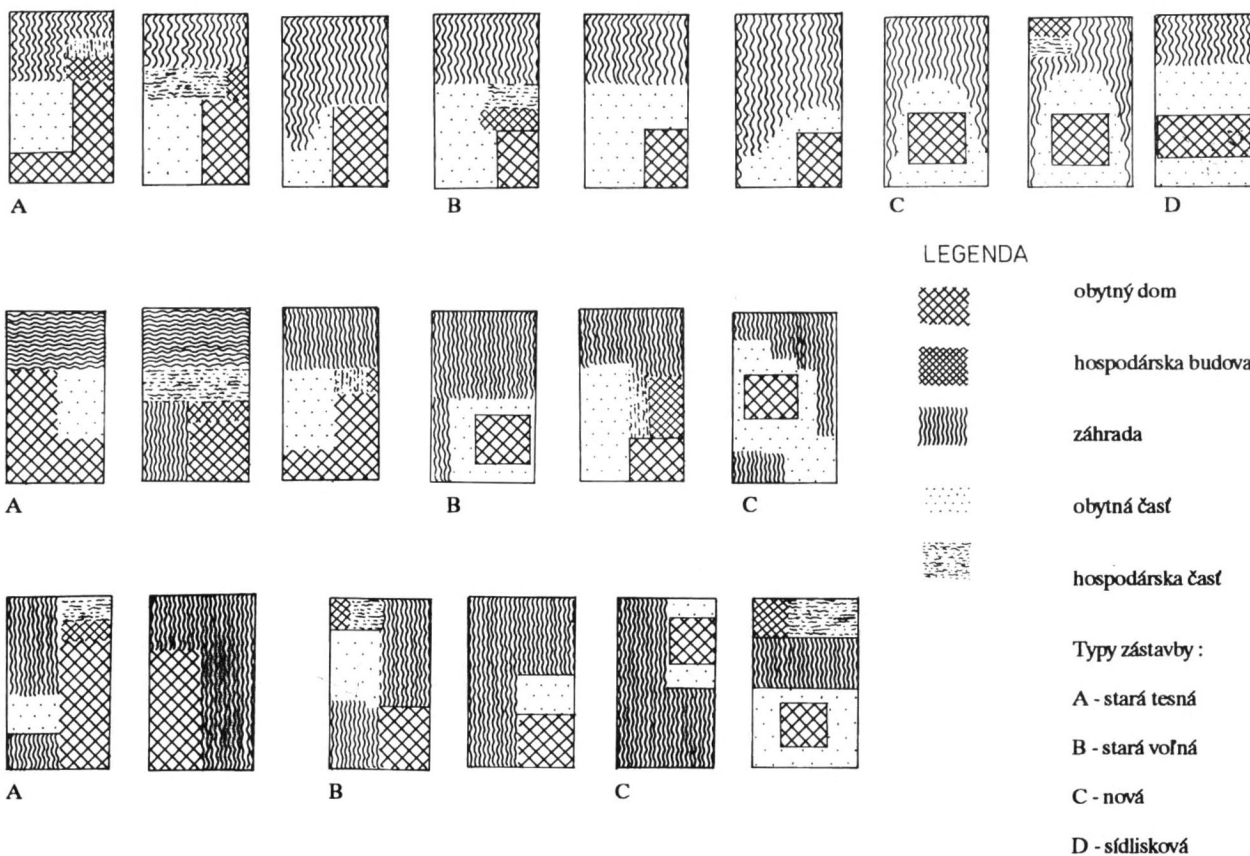
Sídla, ktoré ležia v **pahorkatine**, majú iný charakter reliéfu ako na rovine. Pozemky sú tu mierne zvlnené, terén postupne klesá alebo stúpa. Obyvatelia sa zameriavajú na poľnohospodárstvo a vinárstvo. Nerovnosti terénu ovplyvňujú umiestnenie obytných domov a jednotlivých častí pozemkov. Dom a s ním spojená obytná časť sa lokalizujú na rovnú plochu, ostatné časti pozemku - hospodárska a záhrada - sú v miernom stúpaní alebo klesaní. Priestor pre zeleň je približne rovnaký ako na rovine, iba v záhradách sa vo väčšej miere pestuje vinič. Ak pozemok rovnomerne stúpa, býva obytná časť zvyčajne pred domom, niekedy aj so záhradou.

V **starej tesnej zástavbe ležiacej v pahorkatine** nachádzame obytnú časť voľne prechádzajúcu do záhrady, pri dome. Hospodársku časť treba obmedziť na menší priestor, izolovať zeleňou. Záhrady sú väčšinou rozdelené. Jednu stranu tvorí vinný hrad, na druhej rastú stromy, zelenina, poľnohospodárske kultúry a pod. **Stará voľná zástavba** disponuje väčším priestorom. To znamená, že záhrada môže byť na začiatku i na konci pozemku a stred tvorí obytná alebo hospodárska časť. **Nová voľná zástavba** využíva obytnú časť vo všetkých prípadoch na rekreáciu. Táto časť sa prelína so záhradou.

Sídla ležiace **vo vrchovine** majú odlišný charakter ako na rovine alebo pahorkatine. Reliéf sa výškovo člení, klesá alebo stúpa, čo podmieňuje rôzne usporiadanie jednotlivých častí pozemkov. Obytné domy s obytnou a hospodárskou časťou sú rôzne rozložené na miernejších svahoch alebo na rovine, nie pri ceste, nevytvárajú jednu líniu. V strmých terénoch sú situované záhrady. Obyvatelia sa tu zameriavajú na vinohradníctvo, ovocinárstvo a remeselnú výrobu.

V **starej tesnej zástavbe vo vrchovine** sa často stretávame s tým, že ovocné stromy prechádzajú z obytnej časti až do záhrady a vytvárajú jeden celok. V záhradách sa niekedy pestuje iba vinič alebo ovocné stromy, čo je i z hľadiska začlenenia do lesnatej krajiny vhodné.

Na úzkopásových políčkach, umiestnených v miernejšom teréne, sú vysadené ovocné stromy a zem pod nimi sa využíva na pestovanie poľnohospodárskych kultúr. **Stará voľná zástavba** mala k dispozícii väčší priestor, budovy sú rôzne umiestnené. Obytná časť sa spája so záhradou.

Najvhodnejšie pôdorysy zástavby: 1. na rovine, 2. v pahorkatine, 3. vo vrchovine

V sídlach vo vrchovine je dostatok zelene, či už v obytnej, či hospodárskej časti alebo v záhrade.

Podobne je to aj v **nových voľných zástavbách**. V strmom teréne sú miestami vybudované terasy na pestovanie zeleniny.

Ďalšie funkčné plochy - **cesty, služby, školy, verejné budovy, cintoríny, poľnohospodárske objekty a pod.** - sa vyskytujú vo všetkých typoch sídiel vo všetkých polohách. Zastúpenie zelene, rozmiestnenie, množstvo a pod. sa opakuje. Ekologické faktory môžu ovplyvniť iba druhové zloženie. Sadové úpravy sa zakladajú prevažne v skupinkách, líniách, plochách, takže nie je rozdiel v štruktúre zelene v jednotlivých sídlach, či už je to na rovine alebo pahorkatine.

Zeleň má v životnom prostredí sídiel vidieckeho typu dôležitú úlohu. Či je to okrasná zeleň, ktorá plní veľa ekologických, hygienických, klimatických a iných funkcií, ale aj úžitková, ktorá má okrem spomínaných aj hospodársku funkciu. V jednotlivých častiach pozemkov, ovplyvnených ekologickými faktormi, regionálnymi odlišnosťami a pod. je vhodné uplatniť čo najviac okrasnej, ale aj úžitkovej zelene podľa priestorových, klimatických, terénnych a iných možností.

Od 60. rokov bol trend využívať čo najväčšiu časť pozemku na oddych a rekreáciu. Pretvorenie a spojenie hospodárskej

časti s obytnou, alebo aspoň jej obmedzenie na malý priestor oddelený zeleňou, dávalo na to väčšiu možnosť. Záhrada sa potom voľne napájala na rekreačnú časť a vhodne spájala intravilán s extravilánom. Prepojenie týchto častí nie je iba v štruktúre dvorov, ale i v štruktúre zelene a jej druhovom zložení. Ovocné stromy a kry môžu vhodne dopĺňať odpočinkové plochy alebo malé sadové úpravy a naopak, rôzne okrasné kry alebo kvety zasa môžu prechádzať aj do záhrady.

Je otázka, či súčasná situácia umožní v tomto trende pokračovať, alebo bude človek opäť využívať všetky časti pozemku na poľnohospodársku činnosť.

Literatúra

- Hilbert, H., 1981: Ruderálna vegetácia sídiel Liptovskej kotliny a jej funkčné zhodnotenie z hľadiska životného prostredia. *Problémy biológie krajiny*, 28, p. 89-121.
- Rózová, Z., 1988: Verdure structure in a rural settlement. In: Proc. 8th Symposium on Problem, of Landsc. Ecol. Res. Vol. 1, Bratislava, p. 325-348.
- Rózová, Z., 1992: Prehodnotenie stavu zelene v sídlach vidieckeho typu. In: International symposium at the occasion of the 100th anniversary of the Arboretum Mlyňany Foundation. Veda, p. 81-86.